

Ljiljana Banjanin

Sveučilište u Torinu

ljiljana.banjanin@unito.it

Hrvatska književnost u jednom talijanskom časopisu na početku 20. stoljeća

Izlaganje je usredotočeno na jedan nedovoljno istražen segment talijanske kulture, a to su časopisi s početka 20. stoljeća. U ovoj nas prigodi zanima časopis *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria* koji je kasnije preimenovan u *La Nuova Rassegna di Letterature moderne*. Spomenuti je časopis u razdoblju od 1903. do 1908. izlazio u Firenci kao mjesečnik. Nazočnost hrvatske književnosti u tom talijanskom časopisu do sada nije istražena, baš kao ni uloga njegova osnivača i najaktivnijega suradnika Splitsanina Bartolomea Mitrovića (1844.–1916.).

Nakana je ovoga rada dvostruka. Ponajprije, njime se želi prikazati strukturu časopisa s obzirom na činjenicu da je njegova osnovna funkcija bila upoznati talijanske čitatelje sa slavenskim književnostima. U radu će se analizirati rubrike časopisa („Letteratura serbo-croata“, odnosno kasnije „Letteratura croata“) u kojima je hrvatska književnost predstavljena preko članaka, kratkih prikaza, recenzija, informacija o izdavaštvu, reklama, prijevoda i sličnih priloga. Rezultati istraživanja pokazat će tipologiju tekstova iz hrvatske književnosti te autore čiji su uratci bili prevedeni i koji su, općenito, bili zanimljivi za prevođenje. Iz analize je također razvidno tko su bili prevoditelji izabranih tekstova kao i posrednici u njihovoj recepciji. Rezultatima ove analize ostvarit će se drugi cilj istraživanja, a to je dopuniti spoznaje o hrvatsko-talijanskim vezama s početka 20. stoljeća.

ključne riječi: hrvatska književnost, talijanski časopisi, talijansko-hrvatske veze, prijevodi, *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria*

1. Uvod

Opisujući profil talijanskoga časopisa *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria* koji je izlazio u kratkom periodu, od 1903. do 1908. godine u Firenci, moguće je uočiti nazočnost hrvatske književnosti i općenitije slike o toj književnosti u njemu. U malobrojnim talijanskim knjižnicama koje posjeduju ovaj časopis, mnoga godišta ne

postoje ili nisu dostupna te se istraživanje korpusa ne može smatrati konačnim¹. Unatoč tomu, i građa koja je dostupna u ovakvom obliku omogućava stjecanje spoznaje o tomu kako je jedan segment talijanske književne periodike percipirao hrvatsku književnost na početku 20. stoljeća. Uz to, ova tema do sada nije dovoljno istražena ni u hrvatskoj a ni u talijanskoj znanosti. Stoga je iz hrvatske perspektive vrijedno spomenuti kratak pa ipak značajan osvrt izuzetnog poznavaoca talijansko-južnoslavenskih veza Mate Zorića koji je ukazao na bogatu prevodilačku i informativnu ulogu časopisa *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria* (Zorić 1971: 310), a kada se o talijanskoj slavistici radi, na ovaj časopis prvi je skrenuo pažnju Arturo Cronia po kojemu je to bio „rudnik“ i neka vrsta „rezervoara“ slavističkih tema (Cronia 1958: 569).

Spomenuto razdoblje talijanske kulture zapamćeno je po procvatu i izdavanju velikoga broja časopisa, ponajprije u kulturnim centrima kao što su Rim i Firenca. Mnogi od tih časopisa poznati su po dugoj tradiciji izlaženja, poput *Rivista Europea*, *Rassegna Nazionale*, *Fanfulla della Domenica*, *Il Marzocco* ili *Nuova Antologia*. Ti su časopisi svojim primjerom i autoritetom zacrtali ono što je jedan od utemeljivača talijanske slavistike, Arturo Cronia, poetično nazvao „via slava“ u talijanskoj periodici (Cronia 1958: 569), hoteći naglasiti bogatstvo priloga sa slavenskom tematikom u tim časopisima. U ovu se skupinu s punim pravom može uvrstiti i *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria*, pregled za koji je već spomenuti Cronia podvukao da predstavlja jedan od „najvažnijih“ i „vrhunskih“ primjera („il caso più importante e culminante“) (Cronia 1958: 569) u talijanskoj periodici jer je ovaj časopis tijekom kratkoga razdoblja u kojemu je izlazio, kroz svega nekoliko godina, postao „izvršni organ slavenstva“ („un organo slavizzante per eccellenza“) (Cronia 1958: 569). No, unatoč svemu tomu, časopis je ostao potpuno marginalan, a talijanski su ga slavisti gotovo zaboravili ne pokazavši zanimanje za njegovo istraživanje.

La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria počinje izlaziti u Firenci u travnju 1903. godine, kao mjesečnik. Uredništvo se u uvodnom članku („Ai Lettori“) obraća čitateljima, suradnicima, dobrotvorima, piscima i urednicima drugih časopisa, domaćih i inozemnih, predstavlja strukturu nove publikacije te informira da će glavni kriteriji pri izboru tekstova usredotočenih na biografska i povijesna istraživanja biti „validnost“ i „ozbiljnost“, uz obavezne informacije o književnim događajima i novitetima. O naglasku da se bude u što čvršćem dodiru s čitateljima najbolje govori poziv na suradnju s originalnim tj. neobjavljenim priložima. S druge strane, eksplicitno obraćanje čitave redakcije čitateljima i čitateljicama, dakle i ženskoj populaciji, kao i tvrdnja da će se pridati posebna pažnja književnosti za djecu i mladež, ukazuju na modernu koncepciju časopisa te i na otvaranje talijanske periodike prema novim, do 20. stoljeća zapostav-

¹ Časopis *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria* postoji u fondu knjižnice Sormani u Milanu i u Nacionalnoj knjižnici u Rimu, ali godišta nisu kompletna i nedostaju mnogi brojevi. Konsultirali smo sljedeća godišta i brojeve: za 1904.g. (br. II–XII), 1905.g. (br. I–X), 1906. (br. II), 1907. (br. I, II, III), 1908. (br. IV–X).

ljenim slojevima čitatelja i nepoznatim književnostima. Osim toga, profilira se jasno i struktura novog mjesečnika koji se najavljuje kao moderan literarni ali i bibliografski informator, obogaćen i drugim priložima, pri čemu se podvlači i njegova moralističko-didaktička funkcija karakteristična za periodiku uopće s početka stoljeća. Od 1903. do 1905. g. je izlazio pod nazivom *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria*, a nakon toga, pa do posljednjih brojeva 1908. godine, *La Nuova Rassegna di letterature moderne*, ne mijenjajući bitno osnovnu strukturu koja je prolaskom godina bila obogaćivana novim rubrikama i novim književnostima.

Izuzme li se osnovna usmjerenost na domaću, talijansku ali i na francusku, englesku te na njemačku književnost, od samog se početka pažnja posvećuje i slavenskim književnostima. Tijekom izlaženja u ovom će pregledu svoje mjesto pronaći sve slavenske i balkanske književnosti (poljska, češka, rumunjska, grčka). Iznenađujući je podatak, međutim, da se već u drugoj godini izlaženja, 1904. godine, od četvrtoga broja, pojavljuje stalna rubrika naslovljena „Letteratura serbo-croata“, dok će se za rusku književnost, vrlo popularnu na početku 20. stoljeća kao i poljsku, s dugom tradicijom, takva rubrika uvesti tek 1906. godine. Za ovu je pojavu zaslužna prije svega koncepcija časopisa, koja promovira otvorenost prema svim književnostima, onim malim i nepoznatim naročito, no nedvojbeno je veliki doprinos i onaj Bartolomea (Bartola) Mitrovića (1844.–1916.). Mitrović od osnivanja surađuje s časopisom i već u svom prvom prilogu, u prikazu knjige slaviste Domenika Ciampolija *Saggi critici di letterature straniere* (1904.) piše da se želi odužiti svom zavičaju i naciji upoznavajući talijanske čitatelje s njezinim književnim dragocjenostima, otkrivajući i predstavljajući nedovoljno im poznate ljepote.² Splićanin po rođenju, Mitrović se formirao u talijanskoj kulturi i bio u njoj poznat kao vrstan dantista. Veliki je dio svojega života proveo u Trstu gdje je u gimnaziji (Civica scuola reale superiore) predavao književnost – „belle lettere“³, a zatim je u Firenci na Scuola Superiore di Commercio predavao hrvatski i srpski jezik i njihove književnosti 1902.–1903. (Cronia 1958: 524), upravo u vrijeme kada je ovaj časopis pokrenut te je u razdoblju od 1903. do 1906. u njemu intenzivno surađivao. Mitrovićeva je neumorna i nezamjenljiva suradnica bila Umberta Griffini (1880.–1956.) kojoj je solidno i za ono vrijeme neobično široko obrazovanje uz studij klasične filologije, omogućilo da samostalno nauči srpsko-hrvatski jezik kako bi kraljicu Jenu Savojsku, podrijetlom iz Crne Gore, pozdravila na njoj bliskom jeziku, s obzirom na činjenicu da je Griffinijeva tim jezikom toliko ovladala da je i prevodila, na njemu pisala i komunicirala sa slavenskim suradnicima (Banjanin 2018: 331).

² Bartolomeo Mitrović, (rec.a) Domenico Ciampoli, *Saggi critici di letterature straniere* (Lanciano, R. Carabba Ed., 1904), NR, 1904, II, 30. U nastavku će u tekstu biti obilježene godina, broj i stranica navedenog teksta)

³ Do malobrojnih osnovnih podataka o B. Mitroviću došli smo preko Državnog Arhiva u Trstu Archivio di Stato di Trieste).

Za razliku od ostalih rubrika u kojima su surađivali isključivo Talijani, u ovoj su suradnici većinom bili iz Dalmacije jer su poznavali talijanski jezik i pokazali se vrsnim prevoditeljima i pouzdanim posrednicima (Cronia 1958: 570). O živim i plodnim kontaktima među suradnicima s obje obale Jadrana svjedoče i članci Rikarda Katalinić-Jeretova o posjeti urednici časopisa, „Kod Umberte Griffini“, koji je bio objavljen u zadarskom *Narodnom listu* (1906., XLV, 46) kao i poletni tekst U.G., iza čijih se inicijala krila upravo Umberta Griffini, naslovljen „Bratski pozdrav“, kao topao odgovor u dubrovačkom *Srgju* (1908., VII, 215). Izravni kontakti i prijateljska suradnja bili su kanal za informiranje o najnovijim objavljenim knjigama i izvor savjeta kada se radilo o prevođenju, a kao dokaz prisnih i prijateljskih veza tumači se i apel čitateljima i prijateljima časopisa („Ai lettori ed amici della Nuova Rassegna“) Umberte Griffini koja otvoreno poziva na suradnju i pomoć u prikupljanju materijala kada je rubrici zaprijetila opasnost od gašenja (1905., V, 144).

2. O hrvatskoj književnosti i kulturi

Pozivajući mlade autore i autorice na suradnju, uz opasku da će od travanjškoga broja 1904. god., ukoliko cirkularno pismo poslano u Hrvatsku, Dalmaciju, Crnu Goru i Srbiju bude naišlo na odaziv, uredništvo uvesti rubriku posvećenu srpskoj i hrvatskoj književnosti. Ona je bila rezultat unitarnog poimanja prostora tih zemalja kao jedinstvenoga jer su ga Talijani, unatoč mnogih povijesnih, vjerskih, kulturnih i književnih razlika, percipirali kao južno-slavenski. Stoga se u nekim brojevima paralelno i zajedno predstavljaju hrvatski i srpski pjesnici i pisci, u drugima pak isključivo jedni ili drugi. S druge strane, struktura rubrike nije bila homogena i strogo definirana: slijedeći koncepciju časopisa i njegovu primarnu funkciju „pregleda“, u ovoj se rubrici posvećenoj našim književnostima, redovito donose uputi da ju uređuje Bartolomeo Mitrović, dok se ponekad pronalazi i podnaslov „Letterature straniere“, uobičajen za druge književnosti. Alternativno se pojavljuju i rubrike „Rassegna letteraria“, „Scrittori contemporanei“ s kraćim priložima, dok prijevodi nikada nisu svrstani posebno i izdvojeni od drugih priloga, nego se informacija o prijevodu nalazi ili uz naslov ili poslije teksta. Nekada se kao jezik originala izričito navodi da je hrvatski, a nekada i srpsko-hrvatski, što je opet odraz načina gledanja glavnog urednika, a moguće i uredništva časopisa u cjelini, na prostor izvornika koji je dio širega i po njihovu mišljenju jedinstvenoga dijela teritorija.

Kada se promišlja o nazočnosti hrvatske književnosti u ovom časopisu, prilozi se mogu razdijeliti prema rubrikama. Učestalo se javlja homogena skupina kratkih informacija, bilješki, recenzija, prikaza i sličnih priloga, koji se najčešće nalaze na posljednjim stranicama, kao što je uobičajeno u časopisima. Naslovi pod kojima ih nalazimo variraju: „Notizie“, „Notizie varie“, „Libri ricevuti“, „Fra libri e riviste“, „Per la Letteratura serbo-croata“. Radi se o malim priložima bez znatnije književne vrijednosti, no upravo se preko njih stječe slika o atmosferi i okolnostima u kojima je časopis izlazio i o

hrvatskoj književnosti u njemu. Sudeći po učestalim zahvalnicama novim pretplatnicima zaključujemo da je i ekonomski trenutak bio važan jer se na više mjesta apelira na pretplatu. Tijekom izlaženja časopisa gotovo se neprekinuto, navode imena novih pretplatnika, bilo da su to pojedinci, najčešće iz Dalmacije, iz Splita, Dubrovnika ili Zadra, bilo da se radi o institucijama. Imena pretplatnika dosljedno su popraćena titulama pojedinaca (profesor, advokat, pisac, gospodin), što je odraz formalne komunikacije⁴, ili punim nazivima prestižnih institucija, kao što je npr. Dubrovačka Hrvatska čitaonica s kojom je, sudeći po učestalosti članaka, postojala dobra suradnja. Na stranicama se redovito objavljuju i zahvalnice uredništva hrvatskim časopisima i pojedincima zaslužnima za širenje informacija o ovom talijanskom časopisu i njegovoj divulgaciji. Uz to, u ovom se dijelu čitatelji pozivaju na suradnju, uz precizne upute o slanju priloga „[...] in duplice copia, per farne oggetto di un accurato esame critico in modo di estendere sempre di più in Italia la conoscenza della Letteratura serbo-croata“⁵ (1904., V, s.p.). Iz ovih primjera proizlazi da su urednici, Bartolomeo Mitrović i Umberta Griffini bili ne samo zainteresirani za suradnju, nego i svjesni da je ona potrebna i moguća samo cirkuliranjem časopisa s druge strane Jadrana, prije svega u gradovima Dalmacije gdje je poznavanje talijanskog jezika predstavljalo povlašteni kanal komunikacije. Osim toga, poziv na suradnju širokom krugu čitatelja i pojašnjenja o kritičkom recenziranju publikacija dokazuju visoku razinu kriterija kojima su se članovi uredništva rukovodili izdajući ovaj časopis.

Svijest o visokom mišljenju i uvažavanju hrvatskih časopisa u širenju književnosti i kulture uopće, potvrđuju raznovrsne kratke bilješke, poput one o *Lovoru*: (1905., I) koja govori o detaljima izlaženja (dva puta mjesečno), formatu na 32 strane, godišnjoj pretplati od 14 kruna te o odgovornom uredniku, piscu Rikardu Katalinić Jeretovu. Njegovo se ime pored Vladimira Nazora, Vjenceslava Novaka, Adele Milčinić, Milana Begovića, Milutina Nehajeva, Iva Cippica, Antuna Gustava Matoša, Janka Koharića i drugih, navodi kao „garancija kvalitete“ još jednoga časopisa, zadarskoga *Hrvatskog ilustriranog koledara Svačić*, koji predstavlja „ogledalo [...] hrvatskih književnika u Dalmaciji“ (uno specchio dei letterati croati in Dalmazia) (1905., VII–VIII, 237). Ovaj je koledar trebao biti i model časopisa koji potiče interes za Italiju nudeći o njoj jednu drugačiju i novu sliku o hrvatskom društvu s početka stoljeća, različitu od one negativne i stereotipne koja je bila povijesno uvjetovana (Ivon 2012: 12). Da je koledar *Svačić* uživao veliki ugled i bio cijenjen, dokazuje i prikaz *Dopo il Šenoa. Venti anni di letteratura croata* (1905., II, 39–42; III, 68–70)⁶, objavljen u *Svačiću* iste 1905. godine, autora

⁴ Među novim se pretplatnicima nalaze imena Splitsana prof. Lorenzo Borčić, sig. Niccolo' Mitrović, Gian Domenico Illich, adv. Antonio Trumbić i spisatelj Rikard Katalinić Jeretov iz Zadra.

⁵ „[...] u dva primjerka, kako bi se podrobno kritički analizirali, a sa ciljem da se u Italiji što više širi poznavanje srpsko-hrvatske književnosti“ (1904., V, bez str.).

⁶ Tekst je objavljen u dva broja, u nastavcima. Uz naslov se donosi informacija da je njegov autor kritičar Milan Marjanović ali je oba članka potpisao sam Bartolomeo Mitrović. Najvjerojatnije je da je on prevoditelj članka, no ipak samo poredba ovog teksta s originalnim može pokazati je li Mitrović i koautor ili se njegova uloga svodi isključivo na medijaciju i prevođenje.

Milana Marjanovića. U članku, koji se u nastavcima našao u čak dva broja, na opširan se način analizira stanje hrvatske književnosti u drugoj polovici 19. stoljeća, prate se hrvatski novelisti na temelju njihovih priloga u časopisima *Vienac* i *Hrvatska vila*, koji poslije stanovite stagnacije u post-Šenoinom razdoblju pronalaze put u realizam. U sam vrh književnoga dometa svrstavaju se Ksaver Šandor Gjalski, Vjenceslav Novak, Josip Draženović, Fran Mažuranić, Ante Kovačić, a od pjesnika na prvom su mjestu Ante Tresić-Pavičić.

Mnogobrojne su i kratke bilješke i recenzije o publikacijama s druge strane Jadrana u kojima se javljaju najraznovrsnije teme i osobe: talijanski čitatelji dobivaju najrazličitije informacije o znanstvenicima Baltazaru Bogišiću ili npr. o Konstantinu Jirečeku čiji je *Dubrovački statut* iz 1272. god., za koji se tvrdi da je kamen-temeljac dubrovačkog pravnog sustava, objavljen u izdanju Jugoslavenske akademije, kao i informacija o *Ljetopisu Društva hrvatskih književnika* izdanog u Zagrebu 1903. godine, koji brojem od preko stotinu članova udruženja svjedoči o živom interesu za književnost. Čitateljima se najavljuje i tiskanje *Razvoja i sustava općenite estetike* Dr. Franje Markovića, knjige koja se preporuča kao „nezaobilazni“ priručnik svakog pisca. U ovoj se skupini nalaze i kratke bilješke o prispjelim knjigama i publikacijama hrvatskih autora na hrvatskom ili na drugim jezicima, prije svega na njemačkom. Stoga se pojavljuje fragment *Lopudska sirotica* Petra Preradovića koji je dopunio Stjepko Ilijić, ističu se studija Milana Begovića *Vojislav Ilijć, Pravo podignuće Dalmacije*⁷ i *Der Spiegel Dalmatiens und die Zukunft Oesterreichs* autora Don Eugen Marija Vusio kao i noviteti pjesnika podrijetlom iz Dalmacije, Artura Bellottija ili Antonia Bajamontija koji pišu na talijanskom jeziku (1904., VII–VIII, 151–152)⁸.

Raznovrsnost ovih i sličnih priloga upotpunjuju informacije, koje je potpisivao sam Bartolomeo Mitrović: one talijanskim čitateljima ilustriraju vitalnost i kvalitetu hrvatskoga kulturnog života, što se ogledalo u zanimanju za talijansku književnost i kulturu uopće. Na taj su način talijanski čitatelji bili upućeni u proslavu 600-te obljetnice rođenja pjesnika Francesca Petrarce u Hrvatskoj prigodom koje je dubrovački *Srgj* objavio tematski broj u kojemu se našla studija Vinka Lozovine, profesora Kraljevske gimnazije u Splitu. Izvještavalo se međutim i o prijevodima Dantea na hrvatski, pri čemu imena pjesnika Ante Tresića-Pavičića i Frana T. Uccellinija predstavljaju zalag visokog umjetničkog registra (1905, IX–X, 322). Iz obavijesti je jasno da ne zaostaje

⁷ Puni naslov monografije je *Pravo podignuće Dalmacije: po novom ekonomično-financijskom sustavu*, sastavio E.[Eugen] M. [Marija] Vusio, Beč, Naklada Društva „Dalmacija“, 1904.

⁸ Ovakvi i slični prilozi donose se u rubrici „Notizie“. Istovremeno, skreće se pažnja na zbirku poezije *Vita Nuova*, objavljena u Trstu a čiji je autor mladi Arturo Bellotti, Splićanin na studijama u Trstu koji pokazuje veliki pesnički dar i „senso squisito d’arte e sentimento di gentilezza“, kao i *Composizioni poetiche inedite* (Split, 1904.) Antonia Bajamontia sa mladalačkim stihovima koji ukazuju na „uno spirito nuovo che alleggia in patria“ s napomenom da je urednik edicije politički opozit Bajamontijev.

ni suvremena talijanska književnost, te nalazimo informacije o prijevodu Fogazzarova romana *Malombra* iz pera Mate Lisičara u zagrebačkim *Narodnim novinama*. Brojne su i vijesti o novim izdanjima hrvatskih autora, npr. Kumičićeva *Preko mora* u zagrebačkoj knjižnici Hartman Stjepana Kuglija, ili o *Lopudskoj sirotici* Petra Preradovića sa dopunama i doradama Stjepka Ilijića, kojemu autor i urednik upućuje pohvale cijele redakcije.

Časopis je posvećivao pozornost širokom krugu tema iz oblasti periodike, izdavaštva i udruženja, što potvrđuju i osvrti na sekundarne izvore informacija. U nekoliko je slučajeva to *Tršćanski Lloyd* koji se navodi zbog solidne tradicije te se čitateljima preporučuju knjige koje su u njihovim prostorima promovirane: humoristička priča o američkom životu *Raj bez Adama* sarajevskoga autora Ivana Vasina Popovića, hrvatski prijevod romana *Il libro di mio figlio* (Knjiga mojega sina) talijanske spisateljice Neera, pseudonim Anne Zuccari Radius (1846.–1918.), inače predstavnice talijanskog verizma iz milanskog kruga Verge i Capuane, veoma popularne na početku stoljeća ne samo među talijanskim čitateljima nego i među Južnim Slavenima (1904., IX, 176).

Poseban kuriozitet su tekstovi primarno informativnoga sadržaja, kao na primjer (1905., VII–VIII, 237) onaj o studiji Josipa Aranze, profesora Kraljevske Nautičke škole u Kotoru koji je razmatrao pitanja propadanja hrvatske književnosti nakon Marulića. Njegovo se objašnjenje ograničava i, s jedne strane, temelji na prirodnoj nepogodi, potresu koji je 1527. teško pogodio Split i okolice te prouzročio gubitak originala Marulićeve *Davidijade* i mnogih drugih rukopisnih djela koja su nestala bez traga. Istodobno, s druge strane, autor tumači stagnaciju u razvoju književnosti povijesnim okolnostima i razdobljem nestabilnosti zbog turskih napada i osvajanja. Potpuni nedostatak kritičkog komentara ili prosudbe, navode na zaključak da su ovakvi prilozi bili preuzimani iz nekih drugih tiskovina kao kuriozitetni ustupak narativnom i mitskom poimanju prošlosti kroz laganu lektiru s elementima egzotike. U istom broju (str. 238) promovira se i pretpлата na hrvatski prijevod romana *Le mie prigioni* Silvia Pellica iz pera Stjepana Dragonia, uz apel da se neznatnom sumom od jedne krune omogućiti izdavanje i širenje ove talijanske knjige na hrvatskom jeziku. S istim namjerama i u sličnom tonu „toplo“ (caldamente) se pozivaju čitatelji da pretplatom pomognu *Tršćanski Lloyd*, a kao razlog se navodi korist nacionalnoj ekonomiji. U ovu istu grupu vijesti ulazi i prikaz romana *Ljubav na prijevaru* Ante Tentora koji je u svojim novelama i romanima tematizirao društvene promjene i raslojavanje te nacionalne teme i političku borbu, kao i sudbinu domaćih ljudi ugroženih tuđinskom vlašću u Istri na prijelazu 19. u 20. st., dok se kao zanimljiv primjer putopisne književnosti preporučuje prilog *S gjacima kroz Bosnu-Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju, Jadransko more, Istru (Trst, Mletke, Rijeku) i Hrvatsku*, autora Dragutina Franića, objavljen 1901. u Tuzli. Na ovaj način pokazuje se širok raspon tema koje se smatraju inovativnima ali i specifičnima za slavenskoga susjeda.

Premda je već 1904., u jednom od prvih brojeva koje je Bartolomeo Mitrović uređivao, izašao vrlo opširan članak povodom smrti Eugena Kumičića⁹, s detaljnim biografskim pregledom i sumom njegovih književnih ostvarenja, 1905. godine u dvobroju IX i X uvodi se i rubrika „Medaglioni funebri“, koja je bila uobičajena u časopisima u prvoj polovici 20. stoljeća. Cilj je bio prigodnim tekstovima odati priznanje znamenitim piscima. Tako već u tom broju sjećanje na Vjenceslava Novaka i fra Grgu Martića potpisuje Stjepko Ilijić¹⁰. Za prvoga naglašava da je bio jedan od najvatrenijih zagovornika napretka moderne Hrvatske, zaljubljenik u ideale ljepote te „aktivan, vrijedan i plodan pisac“ (1905., IX–X, 322). Za drugoga, uz biografske podatke ističe ljubav prema narodnoj guslarskoj poeziji koja je inspirirala i njegov spjev u sedam pjevanja *Osvetnici* na temu borbe protiv vjekovnog muslimanskog terora, a spominje i druge prigodne radove ispunjene domoljubljem i vjerom „[...] amor patrio e [...] fede“, kao dva stožera njegove egzistencije (str. 323). Godine 1907., izlazi u romantičarskom duhu i vrlo topao nepotpisani nekrolog u spomen Dubrovčaninu Spiri J. Gerunu (1877.–1907.), čiji je autor najvjerojatnije Umberta Griffini koja je tih godina bila urednica rubrike za naše književnosti. Spominje da se Gerun, poslije dugogodišnjeg boravka u Veneciji, vratio u svoj rodni grad kako bi umro u svojoj domovini (1907., str. 1130). Taj povratak domovini i rodnom gradu jednog ljubitelja Italije i znalca talijanske kulture, autorica tumači pomalo naivno misterioznim silama koje upravljaju ljudskom sudbinom. Iako nemaju literarnu vrijednost, nekrolozima se ipak uspostavlja tradicijska veza između različitih razdoblja i postiže ono što se definira kao stabilna „komunikacijska ravan“ (Tutnjević 1997: 29) za okupljanje pripadnika vlastite nacionalne kulture, u ovom slučaju iz inozemne, talijanske perspektive.

Godine 1906. od broja 2 uvodi se i rubrika „Medaglioni letterari“ čiji je cilj bio promoviranje ne samo pisaca kako bi se moglo naslutiti iz naslova, nego i istaknutih imena iz oblasti umjetnosti i kulture općenito. Rikard Katalinić Jeretov Autor je jednoga od prvih članaka u kojemu daje kratku ali vrlo obuhvatnu sliku pisca Ksavera Šandora Gjalskog¹¹. Gjalski je predstavljen kao začetnik psihološkog romana jer znalački ukazuje na društvene probleme, kao vatreni domoljub, velik i genijalni romanopisac koji je unio dah moderne i tako oživio hrvatski roman. U istoj rubrici 1907. godine Stjepko Ilijić¹² posvećuje prigodni tekst jednom od najvećih hrvatskih skladatelju Ivanu Zajcu, povodom proslave 50-godišnjice plodnoga skladateljskog rada. Više puta naglašava da su sva njegova djela stekla iznimnu slavu, a posebno monumentalna opera *Nikola Subić Zrinjski*, kako zbog domoljubne note, tako i zbog toga što je prevedena na njemački, francuski i talijanski jezik, dok se najnovija opera *Prvi grijeh*, prema libretu Silvija Str. Kranjčevića, smatra „sretnim spojem“ (il felice connubio) najslavnijega hrvatskog pjesnika i najvećeg skladatelja.

⁹ Bartolomeo Mitrović, „Eugenio Kumičić“, 1904., V, 111–114.

¹⁰ Stjepko Ilijić, „Vjenceslav Novak. Fra Grga Martić“, 1905., IX–X, 322, 323–324.

¹¹ Rikard Katalinić, „Šandor Gjalski“, 1906., II, 110–111.

¹² Stjepko Ilijić, „Ivan Zajc“, 1907., IV, 700–701.

Svrha ovih zapisa, priloga i informacija bila je ponajviše promoviranje hrvatske književnosti i kulture, što je odgovaralo profilu časopisa koji je trebao ponuditi pregled, informacije, upoznati široki raspon talijanskih krugova publike sa sadržajima, a ne samo ponuditi djela i vrednovati ih. Osim toga, kada govorimo o rubrikama vezanim za našu temu, tj. hrvatsku književnost, zapaža se stanovita nesistematičnost. Mislimo pri tomu na odabir knjiga o kojima se informiralo, a djelimice i na prijevode, s obzirom da se pažnja najčešće skreće na one naslove i pisce koji će svojom tematskom specifičnošću biti zanimljivi i probuditi interes talijanskih čitatelja. Zbog toga je i sadržaj ovih sitnih priloga, premda šablonski strukturiran, vrlo raznovrstan i obuhvaća veliko područje, od povijesnih tema do poetskih ostvarenja, novela i romana.

3. Prijevodi

Prevođenje i odabir prijevoda u rubrici namijenjenoj našoj književnosti u ovom časopisu odgovara modelu književne komunikacije koji se temelji na promoviranju južnoslavenskih književnosti, prije svega hrvatske i srpske koje su Italiji geografski bliske ali njezinim čitateljima na početku 20. stoljeća gotovo potpuno nepoznate. Odabir građe pokazuje autorsku i žanrovsku raznovrsnost, prevodi se kako poezija tako i proza, dok se o kriterijima kojima su se vodili urednici pri odabiru ne saznaje ništa. Ime prevoditelja je redovito navedeno, a u najvećem broju slučajeva pojašnjava se da je riječ o prijevodu s „hrvatskoga originala“. To pokazuje da se prevodilo izravno, a ne preko nekog drugog jezika, francuskog ili njemačkog, kao što je bila česta pojava u časopisima iz ranijih razdoblja, ali i na početku 20. stoljeća, osobito kada se radilo o slavenskim jezicima, ruskom prije svega. To je očigledno bilo moguće zbog toga što su prevoditelji bili istodobno i dobri poznavatelji obaju jezika, što opet nije čest slučaj sa slavenskim književnostima.

Kada se radi o prijevodima s hrvatskoga jezika, njihov broj od gotovo pedeset u ovom firentinskom časopisu iznenađuje, unatoč ograničenom korpusu na raspolaganju. Iako se razdoblje izlaženja časopisa podudara s prvom i samo djelomično s drugom, preeuropskom fazom hrvatske Moderne, koju se promatra kao stilski i tematski pluralističkim kontrastom tradicionalnim postavkama koje su do tada prevladavale u hrvatskoj književnosti (Šicel 1982: 118–125), tragovi tih inovativnih procesa nisu razvidni. Žanrovski se smjenjuju poezija i proza, ali i publicistički tekstovi i prijevodi predstavljaju svojom raznovrsnošću mozaik u kojemu supostoje najznačajniji predstavnici romantičarske, preporodne hrvatske poezije, te regionalizma u hrvatskom realizmu i ranom proznom modernizmu kao i suvremenici. Među pjesnicima se prevode Medo Pucić, objavljene su čak dvije verzije *Putnika* kao i romantičarski stihovi Petra Preradovića (*Notturmi, Il morto amore*) te suvremenici vezani za realističku tradiciju: Silvije Strahimir Kranjčević (*Il leone di Cheronea, La donna, Una notte nel foro, L'ultimo Adamo, Astrea*), Rikard Katalinić Jeretov (*La sera di San Silvestro, Notturmo, Alla ma-*

dre morta, L'asino, Damma di villaggio), Ante Tresić Pavičić (*A Demetrio Slavjanski Agrenjev*), Đuro Arnold (*Notturmo*), začetnik modernizma Milan Begović (*A mia figlia Božena*). Od prozaista su zastupljeni romantičarski inspirirani Ivan Trnski, realisti Ksaver Šandor Gjalski, odnosno Josip Kosor, Simo Matavulj i Ivo Ćipiko kao izraziti predstavnici novog toka u hrvatskoj prozi, tj. Kosor kao simbolist, a Matavulj i Ćipiko kao predstavnici dalmatinske književnosti koja je svojom tipičnom slavenskom crtom odudarala od evropskih i poznatih realističnih šablona. Stječe se dojam da su se urednici, ponajprije Bartolomeo Mitrović ali i Umberta Griffini, kao i Stjepko Ilijić koji je intenzivno surađivao tijekom posljednje godine objavljivanja rubrike, vodili idejom da hrvatsku književnost predstavje preko njezinih osobitosti i onih značajki po kojima je ona bitno drugačija od ostalih europskih književnosti, a prije svega od talijanske. Ovo ilustriraju i potvrđuju primjeri narodne poezije, kratkih crtica i priča iz narodnoga života koje su dodavale folklornu notu, kao i egzotičnost koja je u to doba, a i desetljećima kasnije još uvijek stabilno prisutna u talijanskoj kulturi pri percepciji slavenskih kultura i naroda uopće. Prevedeno je najviše stihova Silvija Strahimira Kranjčevića (10 naslova), zatim Rikarda Katalinića Jeretova (7 naslova); slijede Petar Preradović (3), Milan Begović, Ivo Cippico, Simo Matavulj, Josip Kosor i Ksaver Šandor Gjalski svaki s dva prijevoda, a Pasquale Papa, Stjepko Ilijić, Ante Tresić Pavičić, Viktor Šenoa, Gjuro Arnold, Medo Pucić, Ivan Trnski zastupljeni su s jednim prijevodom.

I pored toga što su imena prevoditelja uvijek navedena te je autorstvo izvjesno, prevoditelji kao uostalom i autori mnogih drugih priloga ipak ostaju potisnuti u pozadini i nikada ih se ne ističe niti im se pridaje važnost. Ovu činjenicu potvrđuje i vrlo uočljiva upotreba, premda ne previše česta, inicijala iza kojih se najčešće krije ime Umberte Griffini koja je na taj način htjela prikriti, osim suradničke i svoju, višestruku funkciju u časopisu. Kao prevoditelji, najplodnijima su se pokazali svakako Bartolomeo Mitrović i Umberta Griffini, no osim njih, kao prevoditelji su se ogledali i time znatno obogatili stranice časopisa i vrsni poznavatelji kako hrvatskog tako i talijanskog jezika i mnogi hrvatski pjesnici, pisci, književni kritičari, poput, primjerice, Silvija Strahimira Kranjčevića, Rikarda Katalinića Jeretova, Stjepka Ilijića. U istu se skupinu svrstavaju i posrednici tzv. „splitskog kulturnog kruga“ (Ročić 2016) Milan Begović, splitski učenik koji je ostavio vrsne prijevode talijanskih pjesnika Cardarellija, Corazzinija i Palazzeschija, zatim Vinko Lozovina, bečki student romanistike, također prevoditelj s talijanskog i autor priručnika za talijanski jezik, Boško Desnica, povjesničar, publicist, književni kritičar i prevoditelj kao i Elias Stjepanović, Pasquale Papa, Giuseppe De Paitoni i drugi, danas nepoznati i zaboravljeni suradnici, čija posrednička uloga nije niti poznata niti istražena.

Uz Umbertu Griffini koja je autorica prijevoda srpskih narodnih pjesama, stoji i Gregorio (Orio) Bogić koji je na talijanski preveo himnu *Hej, Slovane!* (Inno slavo) i stihove hrvatskih narodnih pjesama. U tri slučaja naveden je naslov originala (*Lipi vizir, Omerovo zlato, Djevojka junaku prsten povraćala...*), a u jednom nalazimo samo

inačicu prijevoda (*Il vento spirava e rapiva...*). Ovi prijevodi narodnih pjesama, kao i oni iz pera Umberte Griffini, svjedoče da je romantičarsko zanimanje koje je u 19.st. Europa otkrila u izvornim stihovima slavenskih narodnih pjesnika još uvijek postojalo, zahvaljujući upravo prevoditeljima i posrednicima.

Nekoliko primjera autoprijevoda Stjepka Ilijića (*La morte di Napoleone, A Giacomo Leopardi, In morte di Giosuè Carducci, Elegia d'autunno*) predstavljaju iznimnu osobitost, ali i dokumentiraju vrsno poznavanje visokoga pjesničkog registra te umjetničku agilnost Stjepka Ilijića koji je i inače bio aktivan suradnik i prevoditelj u ovom časopisu, a čija je posrednička uloga u njemu i naročito u talijansko-južno-slavenskim odnosima nezapažena i još uvijek nedovoljno istražena.

Zaključak

U zaključku možemo reći da anonimni i zaboravljeni časopis *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria*, kratkoga vijeka i trajanja, nije dostigao prestiž velikih i važnih talijanskih časopisa koji su mu prethodili i bili uzor, no ipak nudi uvid u nazočnost malih i nepoznatih južno-slavenskih književnosti, a u ovom slučaju hrvatske. U njemu se bolje nego u mnogim drugim reprezentativnijim časopisima uočava interes koji je talijanska strana pokazivala za hrvatsku književnost, što je dokumentirano velikim brojem priloga najrazličitije vrste. Ovaj je podatak važan i zbog toga što potvrđuje našu tezu da u posredovanju i predstavljanju jedne književnosti u inozemstvu naročito veliku ulogu imaju posrednici ukoliko su kompetentni i motivirani, kao što je slučaj s Bartolomeom Mitrovićem i Umbertom Griffini čija je sinkronizirana aktivnost i aktivna komunikacija sa slavenskim svijetom pridonijela uspostavljanju veza između dva kulturna kruga. U tom kontekstu treba promatrati i priloge vezane za ovu temu, ali i sam časopis *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria* i njegovu ulogu u oblikovanju specifičnoga pogleda na hrvatsku književnost i kulturu iz talijanske perspektive.

Izvori

La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria (Firenze) 1903.–1908.

Literatura

Banjanin, Ljiljana. 2018. Una slavista italiana dimenticata. Umberta Griffini, traduttrice, mediatrice e scrittrice. U: *Contributi italiani al XVI Congresso Internazionale degli Slavisti* (Belgrado, 20–27 Agosto 2018) [ur. Ferro, Maria Chiara; Salmon, Laura; Ziffer, Giorgio]. Firenze: Firenze University Press, 329–341.

Cronia, Arturo. 1958. *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millennio*. Padova: Officine Grafiche Stediv.

Ivon Katarina. 2012. Dalmatinski pogled na Mađare i Talijane početkom 20.stoljeća (Predodžbe o Mađarima i Talijanima u Svačiću). *Kroatologija* 3 (2012) 1: 1–19.

Ročić, Sanja. 2016. Pripadnici splitskog kulturnog kruga kao prevoditelji i posrednici kulturnih transfera 1918.-1945.). U *Split i Vladan Desnica 1918.–1941.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2015.* [ur. Roksandić, Drago; Cvijović Javorina, Ivana]. Zagreb: FF Press, 157–170.

Šicel, Miroslav. 1982. *Hrvatska književnost*. Zagreb: Školska knjiga.

Tutnjević, Staniša. 1997. Časopis kao književni oblik, Beograd: IKUM.

Zorić, Mate. 1971. Talijanski pisci o južnoslavenskim narodima. Talijansko-jugoslavenski odnosi. U *Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 8, Zagreb: Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 302–312.

Croatian literature in an early twentieth-century Italian journal

The article focuses on a not sufficiently well-known sector of Italian culture, i.e. early twentieth-century journals. The periodical discussed is *La Nuova Rassegna biografico-letteraria*, subsequently renamed *La Nuova Rassegna di Letterature moderne*, published monthly in Florence from 1903 to 1908. The inclusion of Croatian literature in this magazine has not yet been studied, nor has the role played by Bartolomeo Mitrović (1844–1916), who was one of its founders and the most active contributors.

The structure of the magazine, whose principal objectives included presenting Slavic literature to Italian readers, is described in the article. The analysis of the column originally entitled “Serbo-Croatian Literature” and subsequently “Croatian Literature” shows how this literature was presented: via translations, articles, brief essays, critical reviews, information, publicity, etc. My aim is to discover which authors’ works were translated, and also who the translators and mediators were. In this context Croatian authors’ position on the magazine in comparison with the position of other Slavic and southern-Slavic authors during the same period is of crucial importance. The analysis of this corpus and bibliographical references are a key contribution to understanding early twentieth-century Italian-Croatian relations.

Keywords: Croatian literature, Italian scholarly journals, Italian-Croatian relations, Croatian writers, *La Nuova Rassegna bibliografico-letteraria*

